
 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Accions a favor de la cultura catalana

Josep M. Murià

17 de maig de 2013

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

A força gent li crida l'atenció, des de la perspectiva d'ara, que la gran quantitat de catalans de tan bon nivell cultural que s'exiliaren a Mèxic com a resultat de la gran desfeta de l'any 1939, no hi deixessin, en el país, un pòsit institucional d'estudis catalans o una sòlida base per difondre i promoure sistemàticament la seva cultura, contribuir a desenvolupar-la i, en aquella difícil situació concreta de la dictadura, defensar-la millor.

No és el cas d'analitzar-ho ara a fons, malgrat que valdria la pena fer-ho algun dia, ja que mai fora de Catalunya s'hi han reunit tants intel·lectuals i artistes en llengua catalana com a Mèxic durant la cinquena i la sisena dècada del segle XX.

De totes maneres, crec que val la pena d'aprofitar aquesta ocasió per fer un esborrany d'algunes idees que ajudin a explicar el fet.

a) **La provisionalitat**, és a dir, la sensació o la il·lusió amb què va viure durant molts anys aquella gent que mancava poc per tornar a casa seva, malgrat que els anys passaven i passaven i s'acumulaven raons que més aviat els havien de fer creure el contrari. Només com un exemple extrem i respectat, pot parlar-se d'una família Renau que guardava la roba en maletes sota el llit per tal d'anar-se'n ràpidament quan vingués l'hora. Ja es deia que els exiliats eren tots *marxistes* perquè només pensaven a *marxar*.

b) **La necessitat** de guanyar-se la vida com fos, malgrat que a Mèxic hi trobaren, en termes generals, millors condicions que a qualsevol indret del món, fins i tot que a la mateixa Catalunya. De tota manera, en general van haver d'escarrassar-se per aconseguir les mongetes de cada dia.

Hi va haver institucions que els varen acollir, però no pas a tots. Molts hagueren de fer les feines més variades per sobreviure. A Guadalajara, per exemple, hi va residir l'historiador

Abelard Tona i Nadalmai, havent-hi posat una petita botiga de queviures, o el meu pare, que hi tenia una papereria.

c) **La desarticulació** de la migració. Tot i que no mancaren institucions ja antigues o de nova creació que agrupessin, no n'hi va haver cap que realment hagués sabut o pogut agrupar la major part d'aquella gent. Malgrat tot, l'Orfeó Català de Mèxic va ser un bon referent durant anys a la ciutat de Mèxic, i també hi va haver un Casal Català, el Centre Català de Guadalajara, el de Puebla i el de Mèrida, i "El Virolai" de Querétaro, a més d'algunes organitzacions polítiques i culturals que difícilment passaren de ser simples enunciats.

d) **La manca absoluta de solidaritat** i, fins i tot, una certa hostilitat d'altres organitzacions republicanes espanyoles va ser una altra raó. Els temes catalans esdevingueren temes "exclusius" dels catalans, que altres exiliats republicans de la península, malgrat considerar-se demòcrates i respectuosos envers la llibertat, sovint miraven de mala manera o en feien motiu d'escarni i, si podien, fins i tot miraven de fer-los la traveta. Un cas concret, entre molts altres, va ser la reacció que varen tenir quan un distingit grup de catalans demanà unes hores a la setmana per ensenyar la seva llengua a les escoles patrocinades amb diners de la República.

e) **La pobresa**. També és important el fet que el Govern català, com a tal, va anar a l'exili sense ni un duro.

De fet, durant aquells temps en què Pau Casals digué que la ciutat de Mèxic havia esdevingut la capital de la cultura catalana, totes les accions culturals de certa transcendència i consistència resultaren d'accions individuals amb l'ajuda només d'uns quants catalans imbuïts d'una vocació extraordinària per no deixar de ser-ho.

La coordinació de les 35 edicions dels Jocs Florals de la Llengua Catalana que se celebraren durant la dictadura arreu del món —quatre d'elles a la República Mexicana— que va anar sempre pel compte de Manuel Alcàntara i Gusart, refugiat a Mèxic, n'és un exemple especialment admirable. Però n'hi ha molts altres, com és el cas dels qui editaren revistes: Ramon Fabregat, per exemple, que féu *Pont Blau* i *Xaloc*, o el meu pare, que, a Guadalajara, va publicar mensualment durant quinze anys seguits un *Butlletí d'Informació dels Països Catalans*. Aquest s'acaba de publicar tot sencer per compte de Pagès Editors de Lleida. Entre petites i grans, de curta o de llarga durada i de distribució molt variada, però sempre modesta, van ser més de cent revistes les que es van publicar a Mèxic en català.

El mateix es pot dir dels editors que de tant en tant ficaven a les màquines algun text en català, que després compraven sempre els mateixos clients. Van ser més de tres-cents títols en català amb cara i ulls els que es van publicar.

Poca cosa més es pot dir, com no fossin articles escadussers a la premsa mexicana, sobre molt diversos aspectes de la cultura catalana, alguna conferència i unes quantes obres de teatre... De tot plegat gairebé no en queda memòria. Malgrat que tot el que es va fer va representar un gran esforç, a hores d'ara sembla poc. Potser ho és, comparat amb algunes activitats que es varen dur a terme després, però cal insistir que aleshores representaren una feinada, especialment perquè els recursos de tots plegats eren poquets, a diferència dels de la següent generació que s'hi quedaren per sempre més, que, ben arrelats, haurien pogut fer moltes més coses si haguessin disposat d'una bona organització o senzillament si s'ho haguessin proposat.

En el fons, tot plegat responia a un afany de supervivència i no pas a una idea de projecció i de desenvolupament. Eren temps en què els catalans d'Amèrica, a causa de la pèssima comunicació que hi havia, temien que Catalunya fins i tot deixés d'existir com a tal o, almenys, que la pròpia llengua acabés desapareixent.

Cal acceptar que alguns —no gaires— fins i tot varen llençar la tovallola i s'oblidaren de la llengua i de la cultura o simplement no feren cap esforç per preservar-les ni a casa seva.

No es pot dir, doncs, que, considerant les circumstàncies, els exiliats haguessin fet mala feina. Molts descendents parlen el català raonablement bé i, si no és aquest el cas, sí que simpatitzen amb la causa catalana. Ben coordinada, encara ara aquesta gent podria fer molt bona feina i ser més útil a Catalunya, però la culpa no és només dels residents a Mèxic.

Quan la situació actual del catalanisme ja es veia venir, per exemple ara fa uns cinc anys, es va tractar de crear una organització que pogués servir de gran *lobby* per difondre el catalanisme i fer-ne adeptes, però no ens en vàrem sortir malgrat que l'ajuda econòmica que es requeria era realment mínima, ja que hi havia una sèrie de circumstàncies favorables que permetien fer-ho amb molt pocs diners. No ens en sortírem per segona vegada.

Un altre fracàs el tinguérem l'any 2004, tot just acabada la Fira del Llibre de Guadalajara, durant la qual l'Institut Ramon Llull, la Universitat de Guadalajara i El Colegio de Jalisco signaren un conveni per promoure les relacions culturals de Catalunya amb Jalisco i alguns països d'Amèrica Llatina. Malgrat que la part mexicana havia d'aportar bàsicament tres quartes parts dels recursos, no es va poder endegar perquè la burocràcia del Llull no va

entendre mai que els socis mexicans no eren empleats. Després s'hi va ficar pel mig un professor català allotjat a El Colegio de Jalisco i va acabar-ho d'esbotzar.

La institució més antiga i aparentment més sòlida, com és l'Orfeó Català de Mèxic, nascut el 1906, d'uns vint anys ençà ha fet un paper molt trist. Ja fa molt que no dóna pràcticament cap bona senyal de vida, especialment pel que fa a la difusió cultural i, sobretot, a la creació cultural, malgrat que de la feina de molts catalans acadèmics i d'altre tipus de treball, intel·lectual o no, en podria fer una mina extraordinària. Dificilment va més enllà d'actes purament socials i de fer classes ocasionals de català per a uns pocs alumnes mexicans dels molts que es preparen per anar a estudiar a Catalunya. O coses pitjors, com ha estat el cas de col·laborar amb l'ambaixada d'Espanya com a "casa regional". De vegades hauríem preferit que, si no podia ajudar, almenys no hagués fet nosa: uns feien i ells desfeien. Un recent canvi d'autoritats va generar l'esperança que es revifaria, però ho fa molt lentament. El seu problema sembla ser ja estructural. Tant de bo m'equivoqui.

Posteriorment a la recuperació a la Península Ibèrica de la democràcia i de les relatives llibertats actuals, a mitjans dels anys vuitanta es va fer una setmana de cultura catalana amb força èxit i es va aconseguir, com a conseqüència, col·locar a la Universitat de Mèxic una càtedra de llengua i cultura catalana, que encara existeix, operació que es va repetir gairebé vint-i-cinc anys després a la Universitat de Guadalajara.

També va resultar d'un esforç estrictament individual aconseguir que Catalunya fos la convidada d'honor a la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara, l'any 2004, i a la Fira del Llibre d'Història i Antropologia de l'any 2009, a la ciutat de Mèxic.

També havia estat anteriorment una gestió individual la creació del "Programa de Estudios de los Catalanes de México" que es va establir amb el suport associat de la Generalitat de Catalunya i El Colegio de Jalisco. Durant els seus deu anys de vida (1994- 2005) es van publicar una trentena de llibres, tots en llengua espanyola, de diverses dimensions, sobre artistes, escriptors i acadèmics catalans i l'exili polític en general, culminant amb un *Diccionario de los catalanes de México* que va ser guardonat amb el premi "Joan B. Cendrós" per Òmnium Cultural l'any 1997 i que ara s'està esmenant i ampliant.

Tanmateix, entre 1992 i 2004, El Colegio de Jalisco, a Zapópan, al costat de Guadalajara, va ser la seu de diverses activitats polítiques i culturals catalanes. Entre altres, va rebre visites de rectors de totes les universitats públiques catalanes, els presidents en funcions Jordi Pujol i

Pasqual Maragall i altres polítics de gran relleu, com ara Carod-Rovira, Duran i Lleida i d'altres.

El dit Programa va ser cancel·lat unilateralment pel secretari de Cooperació de la Generalitat, l'any 2005.

També hi ha hagut alguna relació institucional d'El Colegio amb la Universitat de Girona i l'Institut d'Estudis Autònoms de la Generalitat, al mateix temps que l'Autònoma de Barcelona la té amb la UNAM, la de Lleida amb la Universitat de Chapingo, etc.

Recentment començà a endegar-se la col·laboració de diverses institucions acadèmiques de Guadalajara amb la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

Pròpiament de cultura catalana, ja s'ha obert enguany un petit programa de recerca anomenat "Impronta catalana en México", amb alguns diners de l'Instituto Nacional de Antropología e Historia, i a la nova seu de la Biblioteca Pública del Estado de Jalisco, que governa la Universitat de Guadalajara, construïda amb tots els ets i uts, ja fa un any que s'hi inaugurarà una biblioteca catalana, formada originalment amb els llibres que jo mateix he pogut reunir durant anys i els que constituïren la biblioteca del meu pare. Com que ell va ser professor de la Universitat, es decidí a posar-li el seu nom: "Josep M. Murià i Romaní".

S'ha enriquit amb aportacions de l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Ramon Llull i un gran donatiu de Pagès Editors, de Lleida.

És un espai que, a més d'oferir llibres sobre Catalunya, en català o d'autors catalans en qualsevol idioma, servirà, quan s'hagi acabat d'organitzar, per fer-hi diverses activitats sobre el tema amb una certa freqüència. Ja s'hi va fer un col·loqui sobre "Catalans a Amèrica Llatina" quan es va inaugurar. Enguany, el mes d'abril ja s'hi organitzà una taula rodona sobre "Catalunya Avui" i pel setembre es farà un segon col·loqui. També s'hi ha fet la presentació d'alguns llibres adients.

Aprofitant l'ocasió de trobar-nos per inaugurar la Biblioteca Catalana i celebrar el col·loqui, es va crear formalment l'ACAL (Associació de Catalanistes d'Amèrica Llatina), que provisionalment ja s'havia fundat a l'Havana el desembre anterior.

Això és pràcticament tot. Mancaria només esmentar que, escampats per diverses institucions públiques i privades, sense cap mena de connexió entre ells, hi ha estudiosos dedicats a diversos temes catalans. Alguns perquè són descendents de catalans, altres perquè han

estudiat a Barcelona o en alguna altra ciutat catalana. No són gaires, però es poden comptar amb un cert número. Com es pot veure, no és gaire cosa, però, com diuen a Catalunya: “És el que hi ha”.

Si va haver-hi un temps en què la gent es pensava que calia defensar el que sobrevivia de la cultura catalana, jo diria que ara és hora d’anar a l’atac. Insisteixo que no s’ha de desaprofitar el caliu que queda de l’exili republicà que, a mesura que es rasca, resulta ser molt més important del que sembla de primera intenció.

És veritat, com ja he dit, que no volen ni sentir a parlar del catalanisme. També és cert que van transmetre la seva actitud als seus fills, però en molts casos no ha arribat als néts ja. N’hi ha una bona quantitat que, sense parlar el català —o parlant-lo molt malament— ara busquen apropar-s’hi i apropiar-se’n.

Cal reconèixer que el Barça hi ha contribuït molt. Tanmateix, el jovent català ben preparat que ens envia la crisi...

Però el més important és la bona voluntat d’un gran sector de la població mexicana ben disposat a entusiasmar-se amb la cultura catalana o amb algun sector d’aquesta. Tant de bo, aprofitant aquest pòsit català que ja existeix amb els grans recursos que li donen les fortes arrels que se’ls han fet en el país on varen néixer, es pogués invertir alguna cosa per forjar una bona xarxa, com no s’ha fet mai, col·laboradora del catalanisme cultural que també pogués derivar, en un moment donat, a favor del catalanisme polític.